

ZÁRÓNYILATKOZAT

A vajdasági magyarok demográfiai és migrációs jellemzői

A Magyarságkutató Tudományos Társaság tudományos tanácskozása
2000. 03. 25-én, Szabadkán

Helyzetelemzés:

A magyarok száma Vajdaságban, 1900-ban, 378 634 lélek volt. Növekvő népszaporulatuk folytán számuk 1961-ben elérte 449 587 főt. Ettől kezdve számuk fokozatosan csökkent (abszolút és relatív értékben is). Napjainkra, nem hivatalos, de szakemberi becslések szerint, Vajdaságban kb. 285 000 magyar él.

A vajdasági magyarok demográfiai és etnikai, földrajzi (migrációját) helyzetét a következő tényezők befolyásolták:

1. Természetes szaporulat (viszonylagos alacsony)

Ha a magyarság természetes szaporodása 1948–1991 között 4%-os marad, ma Vajdaságban 445 745 magyar élne. A magyarok fertilitása az 1953-ban jegyzett 19,5 ezrelékről az 1991-ben kimutatott 11,4 ezrelékre esett, s bár az élve született csecsemők száma növekedett, mégis, különösen a hatvanas évektől kezdődően, csökkent a natalitás, torzult a korösszetétel (előregedés). Mintegy 106 ezerrel kevesebb magyart írtak össze 1991-ben, mint 1948-ban.

2. Vegyes házasságok, „kétnyelvűség”

A szórványban élő magyaroknál kifejezettebben, de a tömbmagyarságnál is tapasztalható volt az etnikailag homogén házasságok csökkenése (1956 és 1988 között 82,2%-ról 73,6%-ra csökkent). A vegyes házasságokban iskolába induláskor a gyermek iskoláját gyakran a szláv szülő nyelvi „előnyeihez” igazodva határozták meg. A kilencvenes években csökkent a vegyes házasságok száma, és jelentősen csökkent a magukat jugoszlávnak vallók száma is – a vegyes házasságból származó szerb tannyelvű iskolákba íratott gyerekek száma azonban nem.

3. Migráció: faluról városba, szórványból a tömbmagyarságba, Jugoszláviából az anyaországba, a szülőföldről külföldre

A huzamosan mostoha, megélhetést nem nyújtó agrárpolitika elsősorban a magyar falvakat és tanyákat érintette: a mezőgazdasági lakosságot ipari környezetbe kényszerítette, sokszor olyan helyre, ahol magyar iskola már nem volt. A szórványból a magyarok a Tisza mentére és Észak-Bácskába költöztek, iparvárosokat, magyar iskolákat keresve (a Tisza-melléken 1948-ban 52,1% volt a magyarok részaránya, 1991-ben pedig már 59,6%). Ezt a koncentrációt (hivatalosan 202 000 magyar nemzetiségű, a magát magyar anyanyelvűnek vallókkal együtt 223 ezer lakos – becsült érték) a kilencvenes években felhívították az 1992-es, 1995-ös és 1999-es menekülthullámmal.

A külföldi munkavállalás a hatvanas évek közepén kezdődött. 1970-re már 16 627 magyar vendégmunkás dolgozott külföldön, vagyis a Vajdaságból külföldön dolgozók 27,5%-a magyar volt. Legnagyobb számban Szabadkáról, Újvidékről, Topolyáról, Zomborból, Adárról távoztak. A hetvenes években a szórványból is megindultak a magyarok a nagyvilágba, főleg az európai országokba, a kilencvenes években pedig már a tengerentúli államokba is.

4. Tervszerű szláv (szerb) betelepítések és spontán menekülthullámok

Az etnikailag koncentrált településeket tervszerű betelepítésekkel felhígították, főként 1945-48 között, de létesültek kolóniák a hatvanas években is. Az indok: a nemzeti kisebbségek „megmentése a bezárkózástól”, „gettósodástól”. (Ilyen hígítás történt, pl. Újvidéken - Telepen, Szabadkán, Zomborban, Nagybecskerekben – Muzslyán), Pancsova, Törökbecse stb. A kilencvenes években a tartományba érkező negyedmillió lélekszámú menekülthullám felülmúlta az I. és a II. világháború utáni betelepítések méreteit is. Ma már Vajdaság népességének 2/3-a szerb nemzetiségű, melynek kb. a fele őshonos, a másik fele sajátos mentalitású betelepített. Vajdaságban 1996 nyarán menekülteként 257 739 főt tartottak nyilván. A menekülthullámmal a szerbek aránya a tartomány lakosságában, az 1991-ben számított 56,8%-ról, 1996-ra 64,3%-ra nőtt. A menekültek többsége csonkacsalád volt. A Vajdaságba települtek felének végzettségi szintje általános iskola vagy annál kisebb végzettség, másik része között voltak viszonylag jól képzettek (középiskolai végzettségűek, szakmunkások stb.) is. A menekülteket (51%-ot) főként rokonok, ismerősök fogadták be; nagy nyomást jelentenek az aktív, már itt élő lakosságra, mert munkát keresnek. Nagy részük már valamilyen ingatlannal is rendelkezik, és nem szándékozik visszamenni szülőföldjére. A menekültek 3/4 része Bácska délnyugati részén és Szerémségben telepedett le. Igyekezetük a nagyvárosokba jelentős: Újvidék körzetbe (1996-ig több mint 82 465), a következő városokba: Ruma város (6–800), Zombor (7867) Pancsova (7858), Indjija (6956), Mitrovica (7042). Számuk Szabadkán több mint 6000, Temerinben közel 3500, s több mint ezren érkeztek Óbecsére, Palicsra, Topolyára.

5. Állami nemzetiségi politika, jogi megoldások, asszimilációs törekvések, a statisztikai számbavétel módszere

A titói testvériség-egységen alapuló nemzetiségi politika a csendes asszimilációt jelentette a tervszerű betelepítés-, az oktatás- és művelődéspolitikán keresztül. A multietnicizmus előnyeinek kecsegtetésével voltaképpen a homogén nemzeti identitású közösségeket akarták felbontani, a jugoszláv (mint nemzetiség megjelölés) bevezetésével pedig csökkenteni a magukat nemzeti kisebbségnek vallók számát. Közismert, hogy 1991-ben Kosovón az albán lakosság bojkottálta a népszámlálást. A statisztikai hivatalok és minisztériumok újabban elhagyják a nemzetiségi hovatartozás kimutatását, így például az oktatók, külföldre távozó, munkanélküliek esetében.

6. Gazdasági elszegényedés, politikai bizonytalanság, kivándorlás

Közvetlenül a II. világháború után számos üzemet, malmot szereltek le Vajdaságban és vittek délre. Később az állami befektetéseket is szűkmarkúan mérték a magyarlakta területeken, különösen pedig a határ menti települések, városok maradtak ipari telephelyek nélkül. A kilencvenes évek elején bekövetkezett háborús helyzet, majd Jugoszlávia bombázása, nemcsak hogy nagyméretű termeléses-csökkenéshez, elszegényedéshez, elképesztő pénzromláshoz vezetett, hanem a közvetlen életveszély, a katonai behívók elől való menekülés arra készítette a fiatalokat, hogy elhagyják az országot (Vajdaságból 1991-től kezdődően kb. 50 000 magyar emigrált). Szakemberi becslések szerint jelenleg kb. 285 000 magyar nemzetiségű lakos él Vajdaságban (Vajdaság lakosságának 12,3%-a). Általában 300000-ről beszélünk, mivel a távozottak egy része egy rendszerváltás után visszajöhetne.

7. A nemzeti identitástudat gyengülése, természetes asszimiláció

Az elszegényedett kisebbségi élet és kultúra gyökértelenséghez, gyakran kisebbségi érzésekhez, távlattalansághoz vezetett. A jugoszlávtság eszméje sokakban azt a reményt

keltette, hogy megélhetési esélyeik nőnek. A szerb nyelvű és kétnyelvű oktatás, mint előrelátható is volt, a magyarság megtagadásához vezetett sok bánáti faluban, városban. A szórványokban megszűnőben van a magyar tannyelvű oktatás, a gyerekek elenyésző százaléka tanul anyanyelvén. A kilencvenes években a magyarok politikai önszerveződése, de etnikai veszélyeztetettsége miatt is sokan ismét vállalták eredeti nemzetiségüket. 1991-ben 339 491 lakos (a vajdasági lakosság 16,9%-a) vallotta magát magyarnak; 37 061 (becsült szám) fő nem tért vissza magyar nemzeti kisebbségéhez.

8. Az áttelepülés pszichológiai megrázkódtatásai; a létfenntartás küzdelmei háttérbe szorítják a nemzeti identitásért való küzdelmet

Sok talaját vesztett család és egyén próbálja újra kezdeni életét külföldön, miközben büntudata is lehet a szülőföld, rokonok elhagyása miatt, de az új környezetben sem talál gyorsan biztonságra. Jellemző a jugoszláviai magyar egyetemisták és vállalkozók köreire, hogy szívesen keresik meg és támogatják egymást idegenben, viszont Vajdaságban már csak a családdal, szűkebb baráti körrel tartják a kapcsolatot.

ZÁRÓJAVASLATOK

A tanácskozás résztvevői a helyzetelemzés után megállapítják és javasolják a következőket:

1. A vajdasági magyaroknál több évtizede tart a szülőföld elhagyása, ami az utóbbi évtizedben kritikus méreteket öltött. Most a magyar nemzeti kisebbség megmaradása forog kockán már nemcsak a szórványban, hanem a tömbmagyarságban is.
2. Sürgős, hosszú távú, stratégiai terv kidolgozására hívjuk fel a vajdasági magyarok képviselőit, szakembereit, a tudományos társaságokat, az itthon élő és tevékenykedő értelmiséget, valamint az Ideiglenes Magyar Nemzeti Tanácsot.
3. Kérjük Magyarország Kormányát, dolgozza ki politikai és anyagi támogatásai legmegfelelőbb rendszerét, mellyel elérhető a vajdasági magyarok szülőföldjükön marasztalása. Ha pedig nemzettársaink mégis az anyaországban keresik továbbtanulási vagy munkavállalási lehetőségeiket, boldogulásukat, intézményei adják meg hozzá a szükséges támogatást, és ne nehezítsék meg az áttelepülőök bizonytalan sorsát. Kérjük továbbá, hogy nemzetközi tárgyalásai során mindenütt (ideértve a jugoszláv ellenzékkel való tárgyalást is), ahol jugoszláv vonatkozású témák szerepelnek, a Vajdaságban élő magyar kisebbség sorsát, itthon marasztalását szem előtt tartva kezdeményezzen és cselekedjen.
4. Egy áttekinthető, előremutató tervben megkeresnénk a magyar értelmiség helyét, a vállalkozók szerepvállalását, a falu népének biztatását, a tanuló ifjúság jövőjét és megsegítését. Kidolgoznánk a magyar tömegtájékoztatás új formáit, hogy sehol se érezhesse magát kirekesztve a magyarul beszélő ember.
5. Sürgős tennivalók:
 - a nemzeti identitástudat folyamatos ápolása, a köztes identitástudat kizárása – (mely rendezvényeken, szülők felé, iskolákban stb. állandósult);
 - a magyar pedagógusok szervezett anyagi és erkölcsi támogatása (hogy az anyanyelvápolás, történelmi múltunk tanítása, azonosságtudatot erősítő tartalmak méltó helyet kapjanak az oktatásban);
 - a tanulóifjúság átgondolt ösztöndíjreformja; célösztöndíjazás Vajdaság területén középiskolások számára is (hogy csökkenjen az anyaországba távozók száma);

- a magyar középiskolai rendszer átgondolt átszervezése (hogyminden magyar középiskolás fiatal anyanyelvén tanulhasson; ebben vajdasági kollégiumi rendszerre is szükség van);
- a magyar tanító- és tanárképzést önállósítani kell Szabadkán, a képzési programot a magyar szakemberek határozzák meg;
- a teljes magyar nyelvű oktatás (óvodától az egyetemig) kiépítésének igényét szem előtt tartva és arra törekedve, sürgősen meg kell teremtenünk a magyar nyelvű felvételi vizsgák lehetőségét, az egyetemeken pedig, ahol magyar egyetemi hallgatók is tanulnak, legalább a magyar nyelvű konzultációk, órák, vizsgák lehetőségét.
- a különböző intézményekben, művelődési szervezetekben stb. továbbra is szükséges szervezeten összefogni a magyar fiatalokat;
- a munkaerőpiac feltérképezése után meg kell tervezni a magyar aktív lakosság munkavállalási lehetőségeit, vállalkozási szempontjait, a külföldi diplomák hatékony honosítási formáit stb.;
- a jugoszláv állam adófizető polgáraiként követeljük a közjavakból a nekünk járó részt az oktatás, sajtó, egészségügy, szociális segélyezés céljaira, és egyéb szükségletekre.

A tanácskozás résztvevői